

Magsugárzások, Radioaktív izotópok

Az atom alkotórészei

részecske	jele	relatív töltés*	tömeg (kg)	relatív tömeg (AMU)**	nyugalmi energia (MeV)
elektron	e	1-	9.11×10^{-31}	5.4858×10^{-4}	0.51100
proton	p	1+	1.6726×10^{-27}	1.0072765	938.272
neutron	n	0	1.6749×10^{-27}	1.0086649	939.566

* Az elektron töltése -1.602×10^{-19} C

** „atomic mass unit” a ^{12}C atom tömegének 1/12-ed része

Az atom alkotórészeinek jelölése

tömegszám
 $A = Z + N$

A
 Z
 X

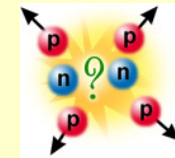
vegyjel

rendsám =
protonok száma

N = neutronok száma

Az atommag stabilitása

- Igen nagy *elektrosztatikus taszító erő* a protonok között

- Ennek hatására az atommagnak részeire kéne hasadnia

Az atommag stabilitása

1911 Rutherford : Kell egy másik erőnek is hatnia az atommagon belül

$$\Delta M = [Zm_p + (A-Z)m_n] - M(A,Z) \quad (?)$$

${}^4\text{He}$ tömegdefektusa

2 proton: $(2 \times 1.007276 \text{ amu}) = 2.014552 \text{ amu}$

2 neutron: $(2 \times 1.008665 \text{ amu}) = 2.017330 \text{ amu}$

összesen: $4.032882 \text{ amu} \neq 4.002602 \text{ amu}$

A He atom atomsúlya 4.002602 amu .

Ez 0.030366 amu -val kevesebb, mint az alkotórészek tömegének összege.

Ezt a különbséget tömegdefektusnak (tömeghiánynak) nevezzük.

Az atommag stabilitása

A taszítóerő mellett egy másik, rövid hatótávolságú vonzó erő, „*magerő*” is hat az atommagban. (Rutherford, 1911)

$$\Delta E = \Delta Mc^2$$

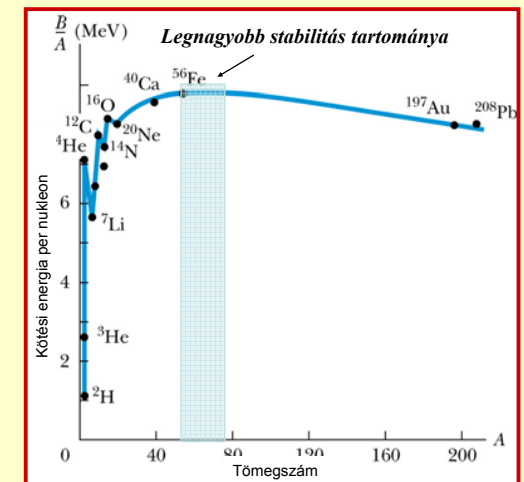
- az atommagot alkotó részecskék között hat, tekintet nélkül azok töltésére
- nagyobb, mint a Coulomb taszító erő
- hatótávolsága igen kicsi ($\sim \text{fm}$)

Az egy nukleonra eső kötési energia

Meredeken emelkedik

Éles csúcsok a páros-páros számoknál, ${}^4\text{He}$, ${}^{12}\text{C}$ és ${}^{16}\text{O}$

Maximum $A=56$ körül

Az atommag stabilitása

A proton : neutron arány

rendkívül fontos a mag stabilitása szempontjából

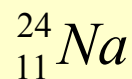
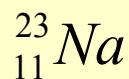
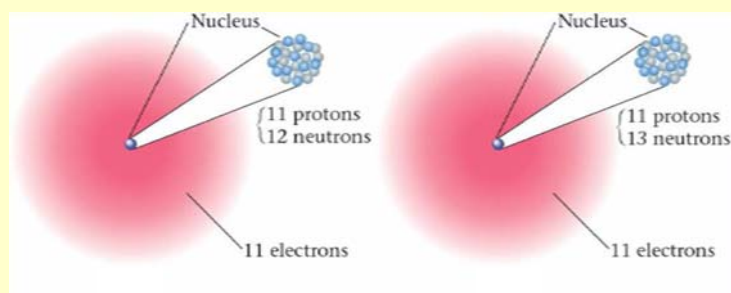
Izotópok

görög *isos topos* = *azonos hely*

Egy elem izotópjaiban

- azonos a **protonszám**
- különböző a **neutronszám**
- különböző a **tömegszám**

Például

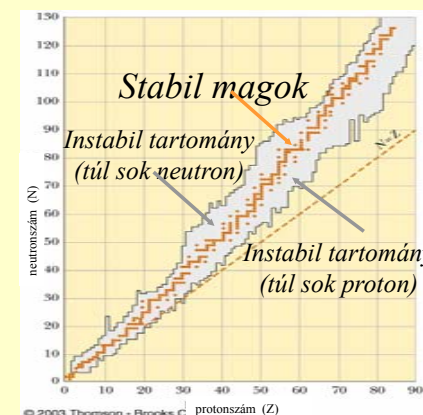
Mi a stabilitás feltétele? 1:1 ?

Az atommag stabilitása

- Könnyű magok stabilak, ha $N=Z$
- Nehéz magok stabilak, ha $N > Z$

A protonszám növekedésével nő a Coulomb erő, és egyre több neutronra van szükség a stabilitás megtartásához

- Nincs olyan stabil mag, ahol $Z > 83$

Antoine Becquerel
1903 Fizikai Nobel-Díj a
radioaktivitás felfedezéséért

Becquerel fotolemezén az uránium só által létrehozott kép. Az uránium és a fotolemez közé helyezett máltai kereszt képe kirajzolódik. (1896)

Radioaktív bomlás

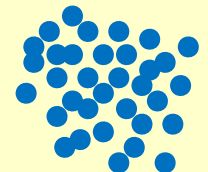
- A *radioaktivitás* : energia kibocsátása az atommagból részecskék vagy elektromágneses sugárzás formájában
- Háromféle sugárzás ismert:
 - Alfa (α) részecske
 - Béta (β) részecske
 - Gamma (γ) sugárzás

(Rutherford 1896, lásd később)

- Az atommagok, mint minden a természetben *energiaminimumra* törekszik
- Az instabil magok radioaktív bomlás révén közelítik a stabil állapotot

A radioaktív bomlás jellemzői

- *statisztikus folyamat* — Nagy számú magból az egyes magok bomlása random történik
- a bomlásra kész radioaktív magok száma csökken az idővel

a radioaktív magok számának csökkenése

Aktivitás : $\Lambda = \left| \frac{dN}{dt} \right|$ N : a bomlásra kész magok száma
 t : idő

az időegység alatt elbomlott magok száma

mértékegysége: becquerel (Bq)

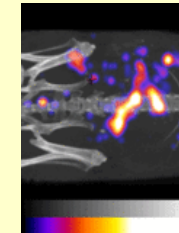
1Bq = 1 bomlás/sec

Tipikus aktivitás értékek

kBq,
természetes
háttér

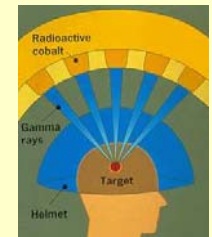
MBq,
in vivo
diagnosztika

GBq,
laboratóriumi
gyakorlat

TBq
terápia

Radioaktív bomlástörvény

Differenciális forma $\frac{dN}{dt} = -\lambda N$

λ : bomlási állandó (1/s)

egy izotópra jellemző fizikai állandó

Az aktivitás egyaránt függ:

- a jelen lévő atommagok számától
- az izotóp fajtájától (λ)

$$\frac{dN}{dt} = -\lambda N$$

Az egyenlet megoldása

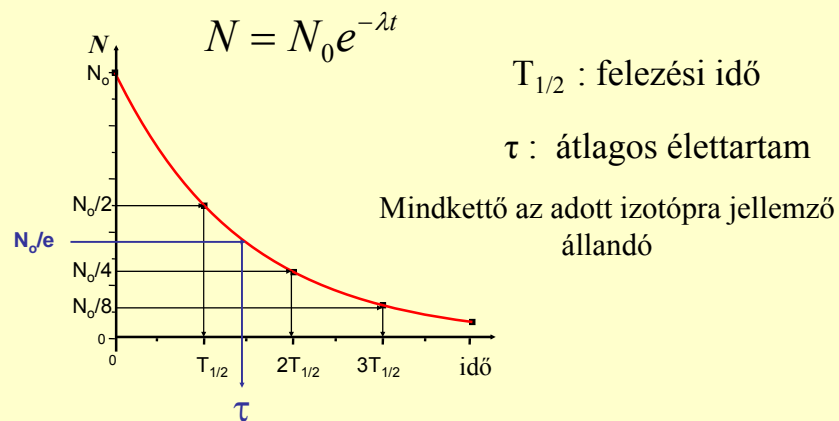
$$N = N_0 e^{-\lambda t}$$

Integrális alak

N_0 : a radioaktív magok száma $t = 0$,

N : a még megmaradt radioaktív magok száma t idő múlva

Grafikus megjelenítés

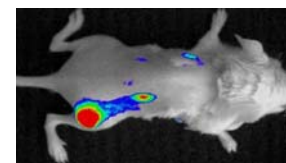
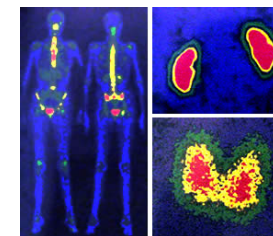

Felezési idők az orvosi gyakorlatban

jód-131 (^{131}I) - $T_{1/2} = 8$ nap
pajzsmirigy terápia

Technecium-99m ($^{99\text{m}}\text{Tc}$) - $T_{1/2} = 6$ óra
izotópdiaгностика

arany-198 (^{198}Au) - $T_{1/2} = 2.7$ nap
Tumor terápia

A bomlási állandó definíciója

$N = N_0 e^{-\lambda t}$

Ha $t = T_{1/2} \implies N_0 / 2 = N_0 e^{-\lambda T_{1/2}}$

$$\lambda = \frac{\ln 2}{T_{1/2}} = \frac{0.693}{T_{1/2}}$$

Ha $t = \tau \implies N_0 / e = N_0 e^{-\lambda \tau}$

$$\lambda = \frac{1}{\tau}$$

Az aktivitás változása az időben

$N = N_0 e^{-\lambda t}$

$\Lambda = \lambda N$

$$\Lambda = \Lambda_0 e^{-\lambda t}$$

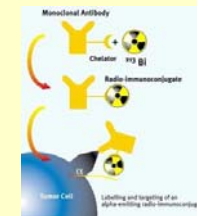
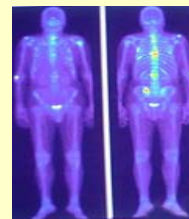
Specifikus aktivitás: a minta aktivitásának és tömegének hányadosa (Λ/m), mértékegysége Bq / kg

A radioaktív izotópok jellemzői

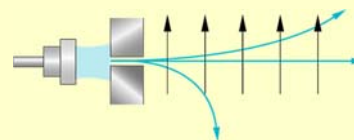
Aktivitás : egyaránt függ a jelen lévő atommagok számától és az izotóp fajtájától

Felezési idő : minden izotópra jellemző fizikai állandó

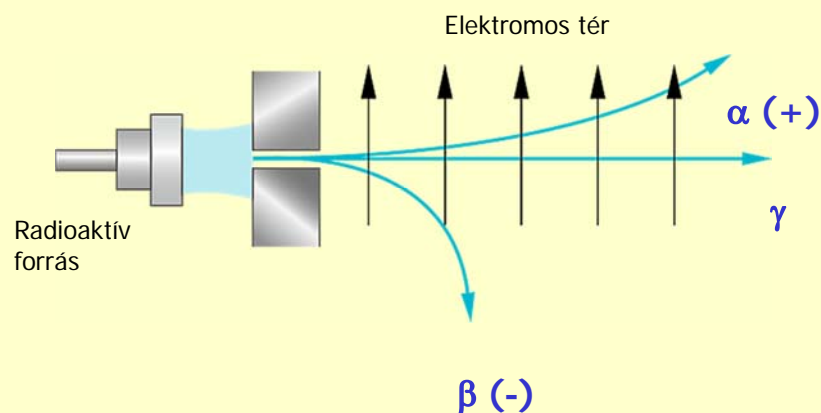
A sugárzás fajtája: a magra jellemző

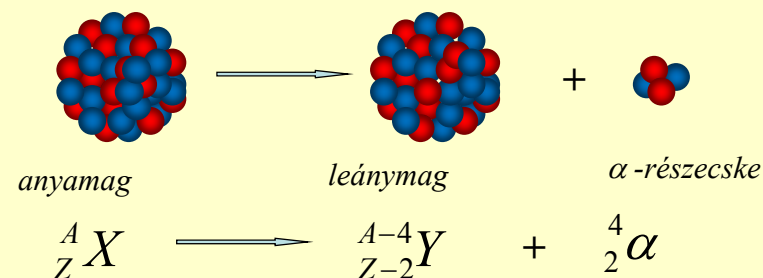
Magsugárzások fajtái

Magsugárzások eltérülése elektromos térben

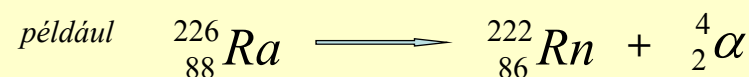

α-bomlás

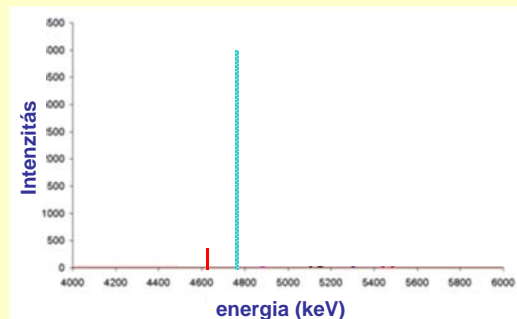
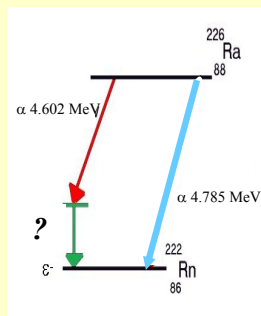

α-részecske: két neutront és két protont tartalmaz (ua. Helium atommag)

Nehéz magok ($A > 150$) bomlanak **α-részecske** kibocsátásával

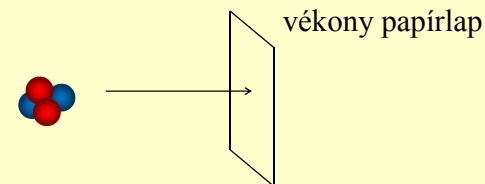
Az α -sugárzás energia spektruma

Vonalas spektrum

Az energia jellemző a kibocsátó magra

α -részecskék áthatolóképessége

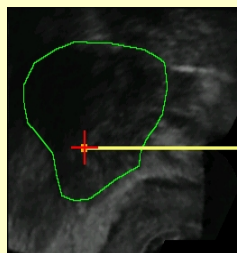

abszorbens	denzitás	áthatolóképesség
levegő	1.2 mg/cm ³	3.7 cm
papír (20lb)	0.89 g/cm ³	53 μ m
víz (lágú szövet)	1.0 g/cm ³	45 μ m

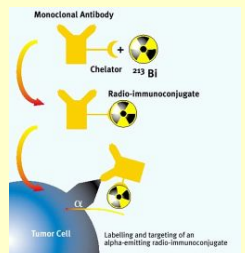
Az α -sugárzás orvosi alkalmazásai

Diagnózis: soha

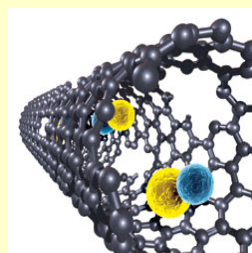
Célzott tumorterápia

beültetés tűvel

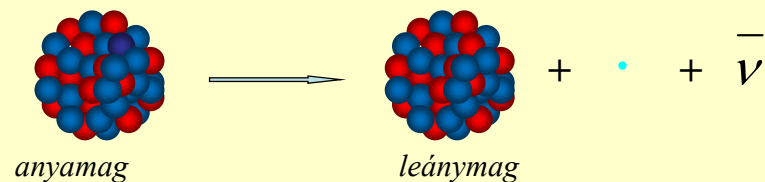
monoklonális antites

szén nanocső

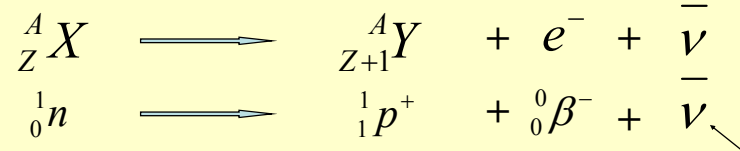
β -bomlás

1. Neutron túlsúly: β^- bomlás

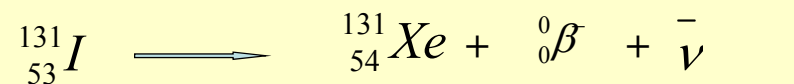

anyag

leány

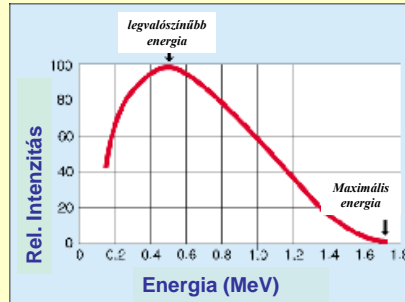
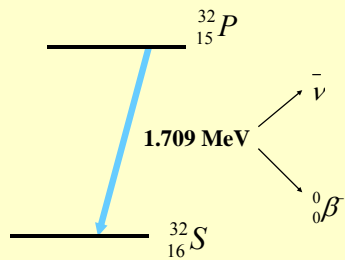

például

anti-neutrínó

A β^- -sugárzás energia spektruma

A β^- részecskék energiaeloszlása ^{32}P β^- -bomlása során.

Folytonos spektrum
Maximális mozgási energiával

A β^- részecskék áthatolóképessége

5 mm alumínumban

abszorbens	denzitás	áthatolóképesség (2.3 MeV) (1.1 MeV)	
levegő	1.2 mg/cm ³	8.8 m	3.8 m
víz (lágyszövet)	1.0 g/cm ³	11 mm	4.6 mm
alumínium	2.7 g/cm ³	4.2 mm	2.0 mm
ólom	11.3 g/cm ³	1.0 mm	0.4 mm

A β^- sugárzás orvosi alkalmazásai

Diagnosztika: soha

Célzott terápia: hipertireózis, pajzsmirigy és más szövetek daganatai

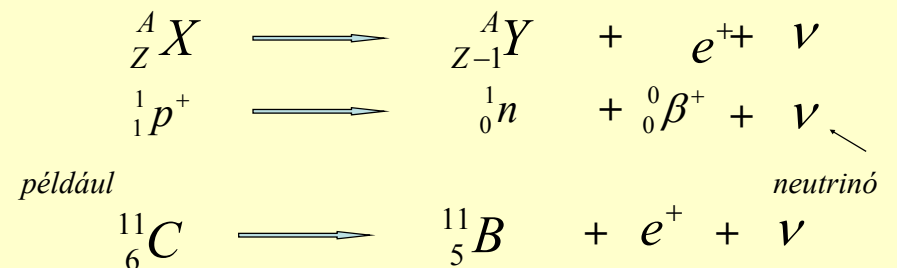
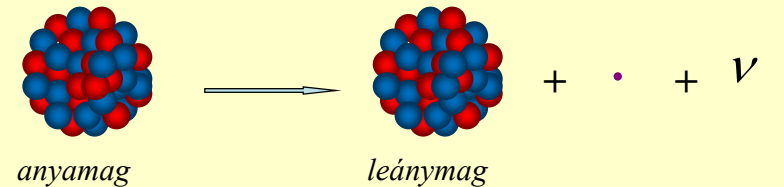
implantátum a daganatban

endovaszkuláris sugárzás

β^- bomlás

2. Proton túlsúly: β^+ -bomlás

Szétsugárzás vagy annihiláció

- részecske-antirészecske pár találkozása

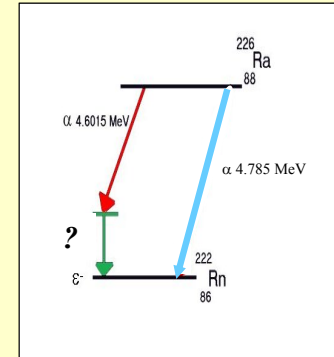
1. Impulzus megmaradás: a két foton ellentétes irányba halad

2. Energia:

$$m_e c^2 + m_p c^2 = 2 hf$$

tömeg – energia ekvivalencia

γ -bomlás

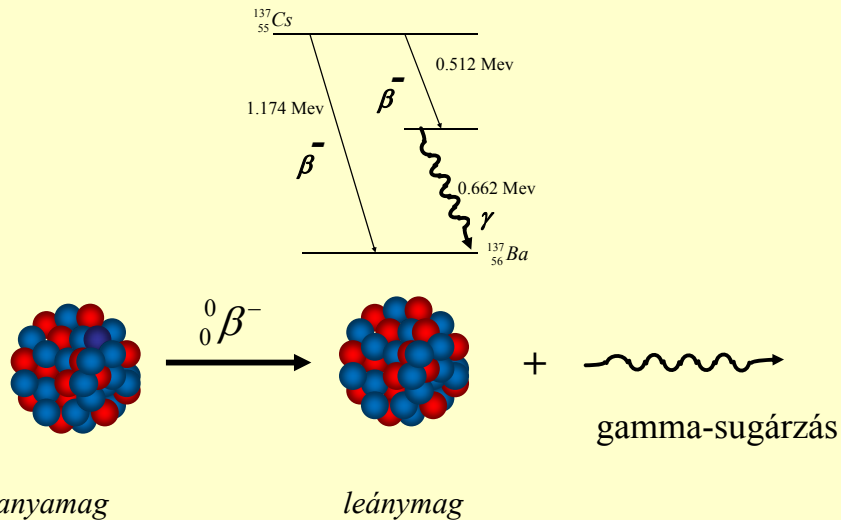

Az α - vagy β - bomlás után az új mag még gerjesztett állapotban van.

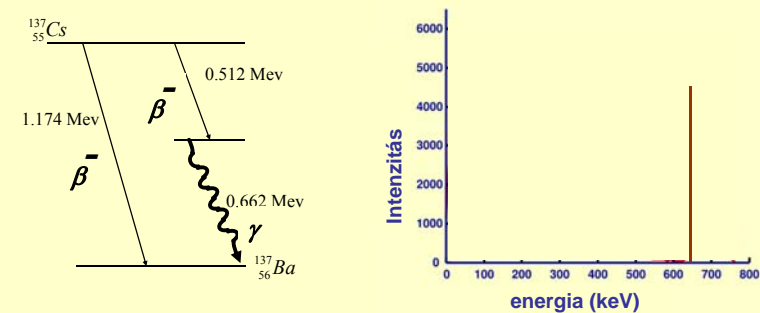
A gerjesztett mag energiadással kerül alapállapotba. Az energiát

elektromágneses sugárzás -

gamma-sugárzás formájában adja le.

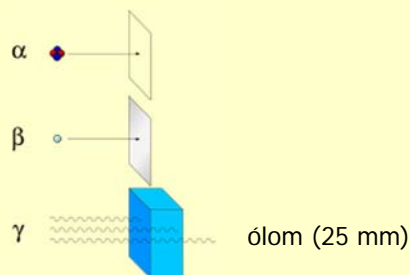
A γ -sugárzás energia spektruma

vonalas spektrum

Az energia jellemző a kibocsátó magra

A γ -részecskék áthatolóképessége

Áthatolóképessége nagyobb, mint a töltött részecskéké, de nagymértékben függ a foton energiájától.

Tipikus áthatolás:

1 – néhány 100 méter levegőben
néhány 10 centimeter szövetekben

A γ -kibocsátás ideje

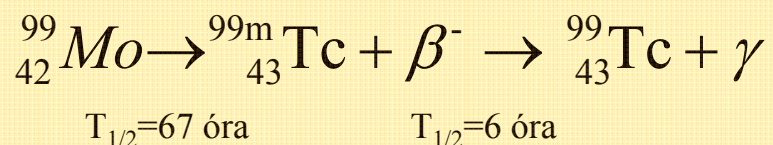
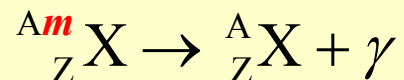
A gerjesztett mag élettartama:

1. Prompt γ -sugárzás: $\sim 10^{-13} - 10^{-18} \text{ s}$

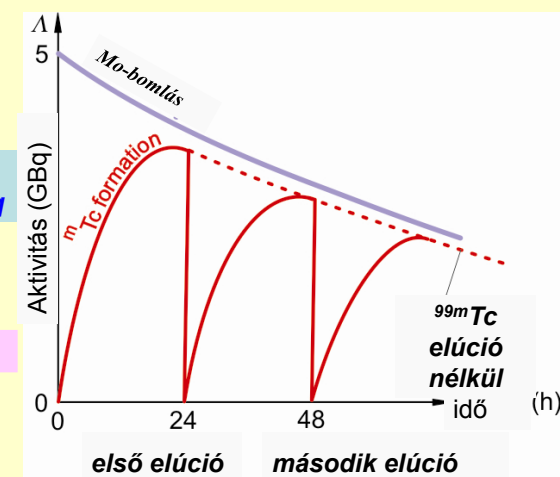
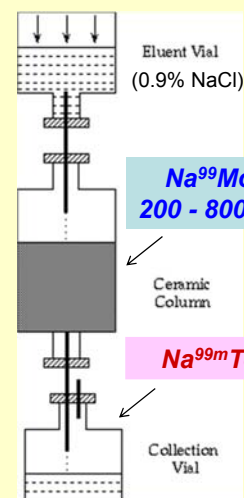
2. Izomer magátalakulás: $\geq 10^{-10} \text{ s}$

Izomer átalakulás

Némely gerjesztett magok felezési ideje néhány órától 600 évig is eltarthat

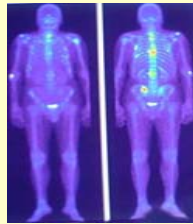

Technécium- $99m$ generátor

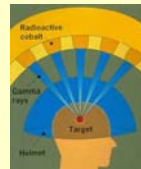
Orvosi alkalmazások

Diagnosztika: ideális izotópdiagnosztikai célokra

^{99m}Tc Technéciummal jelzett foszfát-vegyület eloszlása a csontokban

Terápia: gamma-kés

<u>Izotóp</u>	<u>radiofarmakon</u>	<u>szerv</u>	<u>funkció</u>
^{99m}Tc	<i>nátrium pertechnikát</i>	<i>agy</i>	<i>vérkeringés</i>
^{99m}Tc	<i>albuminhoz kötve</i>	<i>tüdő</i>	<i>vérkeringés</i>
^{99m}Tc	<i>kolloid szuszpenzió</i>	<i>máj</i>	<i>májfunkció</i>
^{99m}Tc	<i>foszfát komplex</i>	<i>csont</i>	<i>csontanyagcsere</i>
^{123}I	<i>jodid</i>	<i>pajzsmirigy</i>	<i>metabolizmus</i>
^{123}I	<i>hippurán</i>	<i>vese</i>	<i>vesefunkció</i>
^{133}X	<i>X gáz</i>	<i>tüdő</i>	<i>légzés</i>

A hét kérdése

Hogyan befolyásolja a proton – neutron arány az atommagok stabilitását?

Kapcsolódó fejezetek:

Damjanovich, Fidy, Szöllősi: Orvosi Biofizika

I. 1.5

1.5.1

1.5.2

1.5.4

II.3.2

3.2.1

3.2.2

3.2.3

3.2.4